

Primena participativnog modela demokratije na upravljanje javnim zemljištem: prednosti i izazovi

Vesela Ćurković
Irena Fiket
Dragiša Mijačić

Apstrakt

Primena participativnog modela demokratije, unutar procesa formulisanja i sprovođenja javnih politika, snažno je promovisana od strane institucija EU i mnogih razvijenih demokratskih država. Participativni model demokratije se bazira na uključivanju mnoštva društvenih aktera, koji se mogu smatrati ne samo nosiocima interesa nego i poznavaoocima društvenog i ekonomskog konteksta, u procese formiranja javnih politika. Participativni model, najčešće implementiran na lokalnom nivou, omogućava vraćanje kontrole nad političkim odlukama u ruke zajednice i formiranje politika koje će biti u stanju da zaštite i promovišu lokalne ekonomske i društvene interese i sredstva. Istovremeno, literatura ističe da je uključivanje javnosti u procese formulisanja javnih politika jedan od osnovnih uslova uspešno isplaniranih i sprovedenih politika. Primena participativnog modela u oblasti upravljanja javnim zemljištem pokazala se kao veoma pogodna u velikom broju evropskih zemalja, što je rezultiralo implementacijom različitih formi participacije javnosti unutar procesa formulisanja prostornih i urbanističkih politika.

Cilj ovog rada je da istovremeno predstavi prednosti i izazove primene participativnog modela demokratije na upravljanje javnim zemljištem. Diskusija teorijskog modela participativne demokratije primenjenog na upravljanje javnim zemljištem biće izložena u prvom delu rada. Drugi deo rada osvrnuće se na Srbiju i biće posvećen analizi pravnog i regulativnog okvira Srbije i razmatranju kapaciteta za implementaciju participativnog modela upravljanja. Treći deo će predstaviti modele dobre prakse i izvesti zaključke o primeni sličnih modela u lokalnim zajednicama.

Ključne reči: participativni model demokratije, upravljanje javnim zemljištem, javne politike.

The use of participatory models of democracy in the management of public lands: Benefits and challenges

Abstract

The integration of participatory models of democracy, within the process of formulation and implementation of public policy is strongly promoted by the EU institutions and by majority of developed democracies. The participatory models of democracy are based on the inclusion of many social actors, which can be considered not only as stakeholders but also as those who know well the social and economic context, in the formation of public policy. Participatory model, usually implemented at the local level, enable restoration of control over political decisions to

the hands of the community and the formation of policies that will be able to protect and promote local economic and social interests and resources. At the same time, the literature points out that participation of the public in the formulation of public policy is one of the basic conditions of successfully planned and implemented policy. The use of participatory models of public lands management has proven to be very fruitful in many European countries which resulted in the implementation of different forms of participatory devices within the process of formation of the spatial and urban policy.

The aim of this paper is to present both, the advantages and challenges of participatory models of democracy regarding the public land management. Theoretical model of participatory democracy applied to the public land management will be discussed in the first part of the paper. The second part of the paper will focus on the analysis of the legal and regulatory framework of Serbia and, related to this analysis, will discuss the capacity for the implementation of participatory model. The third part will present empirical examples of good practices and draw conclusions regarding the implementation of similar practices within the local self-government in Serbia.

Key words: participatory model of democracy, public land management, public policy.

Zasto participativne metode u upravljanju javnim zemljištem?

Primena participativnog modela demokratije, unutar procesa formulisanja i sprovođenja javnih politika, snažno je promovisana od strane institucija EU i razvijenih demokratskih država (Fishkin 2009; Bozzini and Enjolras 2012). Promovisanje ovakvog modela, čija se implementacija i forma razlikuje od konteksta do konteksta, kao i od problema koji ima u fokusu, rađa se pre svega kao odgovor na sve složenije i heterogenije probleme koje savremena demokratska država treba da reši. Poteškoće savremene države da na probleme društva adekvatno odgovori, prvenstveno se ogledaju u sve većem jazu između građana i donosioca odluka¹. Posledice slabog učestvovanja građana u procesima donošenja političkih odluka i samim tim nemogućnosti stvaranja političkog konzenzusa kroz dijalog se mogu svrstati prvenstveno u dve kategorije koje se preklapaju. Sa jedne strane, kada govorimo o utilitarističkoj dimenziji, imamo problem u funkcionalnosti sistema: donesene odluke su veoma često neefikasne i neefektivne. One ne odgovaraju realnim potrebama zajednice zbog čega onemogućavaju produktivnu ekonomiju i zdravo društvo i mogu dovesti ne samo do još većeg

¹ Građani su sve više skeptični u odnosu na demokratske institucije, imaju sve manje poverenja u političke predstavnike i razočarani u funkcionisanje demokratskog procesa tako da se može govoriti o krizi reprezentativne demokratije (Dalton, 2004).

udaljavanja građana od vlasti nego i do konflikta. Poteškoće u implementaciji političkih odluka javljaju se pre svega zbog nedostatka informacija o realnim potrebama onih na koje odluka treba da utiče (građana jedne zajednice), a samim tim i njihove podrške. Sa druge, suštinske strane demokratije, važno je napomenuti da su, bez podrške građana, političke odluke neligitimne. Važnost ovih problema ogleda se i u tome što oni obuhvataju sve vrste javnih politika. Uključivanje građana, korisnika ali i poznavaoaca prednosti i mana javnog zemljišta, u proces upravljanja javnim zemljištem je preduslov održivog razvoja i dobrog uređenja lokalne zajednice. Kao odgovor na ove probleme, političari, kao i društveni naučnici, ponudili su novu generaciju participativnih modela upravljanja, koje se zasniva na implementaciji participativnih demokratskih inovacija (Geissel and Joas, 2013)² čiji je osnovni princip funkcionisanja deliberativna diskusija⁵ u koju su uključeni i obični građani. U oblasti javnih politika, početkom devedesetih, razvijene demokratije menjaju praksu i prelaze sa *expert-centered policy* (Irland and Vincent, 1974) na promovisanje uključivanja običnih građana u političku debatu (Fishkin 1995; Elster 1998; Serapioni, 2011). Pre svega implementirane na lokalnom nivou, participativne demokratske inovacije se baziraju na uključivanju mnoštva društvenih aktera, koji se mogu smatrati ne samo nosiocima interesa nego i poznavaocima društvenog i ekonomskog konteksta, u procese formiranja javnih politika (Magnaghi, 2006). Lako je razumljiva činjenica da ponovna zainteresovanost za participativne metode ide paralelno sa procesima decentralizacije i prebacivanja težista javnih politika na lokalni - građanima bliži - nivo. U oblasti upravljanja javnim zemljištem može se čak govoriti o jasnom trendu delegacije procesa upravljanja lokalnim vlastima (W. Zimmermann, 2007).

Beneficije participativnih procesa u (ne samo) upravljanju javnim zemljištem

Participativni model omogućava vraćanje kontrole nad političkim odlukama u ruke zajednice i formiranje politika koje će biti u stanju da zaštite i promovišu lokalne društvene i ekonomske interese i sredstva. Istovremeno, literatura ističe da je uključivanje javnosti u procese

² Participativne demokratske inovacije često se definišu kao deliberativne zbog stavljanja focus na deliberativni element.

formulisanja javnih politika jedan od osnovnih uslova uspešno isplaniranih i sprovedenih politika. Primena participativnog modela u oblasti upravljanja javnim zemljištem pokazala se kao veoma pogodna u velikom broju evropskih zemalja, što je rezultiralo implementacijom različitih formi participacije javnosti unutar procesa formulisanja politika vezanih za upravljanje zemljištem (Carr and Halvorsen, 2001; Moote et al, 1997; Muller-Jokel, 2003). Tvrdnje, one opravdane teorijskim argumentima kao i one opravdane putem empirijskih podataka, da implementacija participativnih inovacija poboljšava demokratsko i efikasno upravljanje zemljištem, zasnovane su na hipotezi po kojoj upravo modus operandi – koji predstavlja osnovu participativnih demokratskih inovacija - dovodi do željenih beneficija. Iz ovog razloga, u sledećim redovima biće prodiskutovane osnove funkcionisanja, proceduralni aspekti, kao i beneficije participativnih demokratskih inovacija. Participativne demokratske inovacije su strukturirane kao forumi unutar kojih mnoštvo društvenih aktera zainteresovanih za neko javno pitanje diskutuje o tom pitanju. Kada je reč o akterima, nova generacija participativnih metoda stavlja akcenat i smatra neizostavnim uključivanje običnih građana, a ne samo predstavnika organizovanih interesa (eksperta i civilnog sektora) u procese donošenja javnih politika (Goodin i Dryzek 2006, Fung 2003, Smith 2009, Warren 2009). Iako se struktura demokratskih inovacija, tj. njihova specifična implementacija, razlikuje od slučaja do slučaja, one su sve zapravo strukturirane u skladu sa pravilima koja treba da obezbedi ostvarivanje ideala participativne/deliberativne³ demokratije. Ova “pravila” - karakteristike su: inkluzivnost i jednakost, izloženost različitim (argumentovanim) mišljenjima, i donošenje kolektivne (konsenzualne⁴) odluke koja ima realan uticaj na politiku. Osnovna ideja koja stoji iza principa jednakosti je da razlike između učesnika, bili oni obični građani ili politički predstavnici, ne bi trebalo da utiču na ravnopravnost učešća (Habermas 1996, Thompson 2008). Svaki učesnik treba da podjednako doprinese diskusiji o javnom pitanju jer samo na ovaj način različite informacije, perspektive i potrebe mogu biti saslušane i inkorporirane unutar javne politike. Ovaj princip je usko povezan sa principom izloženosti različitim argumentovanim mišljenjima koje je nužan uslov za razmatranje različitih alternativa i dovođenje u pitanje sopstvenih. Razumevanje

³ Za razliku od participativne demokratije, deliberativna demokratija insistira na deliberativnoj diskusiji između društvenih aktera u kojoj oni iznose argumentovana mišljenja i zahteve. U praktičnom smislu participativna demokratija se može manifestovati, na primer, putem referendumu, dok, zbog činjenice da referendum ne podrazumeva izloženost različitim argumentima on ne predstavlja praksu deliberativne demokratije

⁴ Pitanje konsenzusa je i dalje pitanje oko koga se diskutuje unutar akademske zajednice: ne slažu se svi da deliberacija mora da dovede do konsenzusa (Thomson 2008) nego je prihvatljiva alternativa i meta konsenzus ili radni sportazum (Dryzek and Niemeyer 2007).

drugačijih potreba i pogleda na neku društvenu tematiku doprinosi konsenzusu oko javnih dobara i udaljavanju od konfliktnih situacija⁵ (Gutmann i Thompson 2004, Mendelberg 2002, Thomson 2008). Građani su smatrani nosiocima vrednih informacija vezanih za resurse, probleme i vrednosti teritorije na kojoj žive, informacija neophodnih za efikasno upravljanje (Fung and Wright, 2001). Diskusija oko javnog dobra zajednice omogućava razvoj socijanog kapitala zajednice i formulisanje funkcionalnih politika. Prakse upravljanja javnim zemljištem mogu se vrednovati uzimanjem u obzir gore pomenutih ideala: sprovođenje inkluzivnosti, izloženost različitim mišljenjima i mogućnosti da se utiče na donošenje političkih odluka. Osnovna pretpostavka ovog modela jeste da što je model upravljanja bliže pomenutim idealima, to više pomenutih beneficija možemo očekivati u datom slučaju.

Upravljanje zemljištem/javnom svojinom⁶- Kratak osvrt na situaciju u Srbiji

Preraspodela nadležnosti u upravljanju javnom imovinom između različitih nivoa vlasti⁷ je dugo godina predstavljala kontraverzu i predmet rasprave između različitih političkih partija, bilo da su u učestvovali u Vladi ili u opoziciji. Otuda je zakon o javnoj svojini usvojen 2011. godine, 5 godina nakon usvajanja Ustava Republike Srbije. Zakon o javnoj svojini je dodatno izmenjen amandmanima iz 2013.godine. Pored ovog zakona, upravljanje javnom imovinom takođe regulišu i zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodina, zakon o lokalnoj samoupravi, zakon o poljoprivrednom zemljištu, zakon o građevinskom zemljištu, zakon o vodama i zakon o šumama, kao i druga zakonska i podzakonska akta koja se odnose na rad agencija i institucija kojima je javna imovina poverena na upotrebu. Na sticanje, upravljanje i prestanak prava javne svojine mogu se primeniti i odredbe zakona kojim se uređuje pravo private svojine, koje nisu u suprotnosti sa zaknom o javnoj svojini. Zakonska regulativa podrazumeva da su korisnici stvari u javnoj svojini organi i organizacije na centralnom, pokrajinskom i lokalnom nivou, kao i javna preduzeća i društva kapitala čiji su oni osnivači. Javna svojina se može dati na

⁵ Izlaganje različitim argumentima smatran je i lekcom za selektivnosti izvora, što se dešava kada građani razgovaraju o javnim pitanjima samo sa istomišljenicima (Fishkin 2009) i kada biraju samo one izvore informacija koji potvrđuju njihov početni stav o tom pitanju (Sunstein 2001).

⁶ Javna ili državna svojina je ustavna kategorija i podrazumeva prirodna bogastva, dobra od opšteg interesa i imovinu koju koriste organi Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinica lokalnih samouprava, kao i druge agencije ili institucije čiji su oni osnivači

⁷ Između centralne vlasti, Autonomne Pokrajine Vojvodina i lokalnih samouprava

korišćenje i drugim pravnim licima na način koji je uređen zakonom o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama ili zakonom o kontroli državne pomoći⁸. Međutim, postavlja se pitanje da li i na koji način građani Republike Srbije mogu neposredno učestvovati u određivanju namene ili upravljanja javnom imovinom? Zakon o javnoj imovini, kao ni većina drugih zakona, ne predviđa mogućnost participacije građana ili bilo kojih drugih ne-državnih aktera na poslovima određivanja namene, upravljanja ili oduzimanja prava korišćenja javne imovine. Neposredno učešće građana u proces odlučivanja na poslovima od javnog značaja je određeno zakonom o referendum i narodnoj inicijativi koji je poslednje izmene imao 1998. godine. Pravo na referendum je takođe prepoznato u Ustavu koji daje mogućnost organizovanja referenduma na lokalnom nivou. Zakon o lokalnoj samoupravi takođe predviđa referendum kao oblik neposrednog učešća građana, ali i druge instrumente kao što su građanska inicijativa i zbor građana. Poslednja dva instrumenta imaju slični princip jer se u oba slučaja građani zahtevom obraćaju skupštini opštine da razmotre njihov predlog i donesu odluku u skladu sa neposrednim interesima zajednice. Razlika između njih je u tome da zbor građana predviđa organizovanje sastanka na kojem bi se raspravljalo o pitanjima od interesa za zajednicu a građanska inicijativa podrazumeva podnošenje pismenog predloga – peticije – koji je potpisalo najmanje 5% biračkog tela jedinice lokalne samouprave. Možemo zaključiti da je zakonska regulativa za učešće građana u poslovima od javnog značaja, uključujući i poslove upravljanja javnom imovinom prilično kruta, nestimulativna i u suprotnosti sa savremenim evropskim praksama. Međutim, i pored nezadovoljavajućeg zakonskog okvira, postoje primeri kada su građani Srbije iskazali nezadovoljstvo i izvršili pritisak na organe vlasti da preispitaju svoje odluke oko korišćenja javne imovine. Verovatno najpoznatiji primer iskazivanja građanskog nezadovoljstva prema upravljanju javnim zemljištem je slučaj “petog parkića” u beogradskoj opštini Zvezdara tokom 2007. i 2008. godine. Iako prostorno-planska dokumentacija grada Beograda predviđa da na parceli “petog parkića” bude izgrađen stambeno-poslovni objekat, građanskom neposlušnošću stanovnici opštine Zvezdara su sprečili početak radova na toj lokaciji jer su taj prostor koristili kao zelenu površinu - park⁹. Još uvek nije doneto konačno rešenje povodom ovog spora, ali građani Zvezdare su odlučni u tome da ne dozvole izgradnju još jedne stambene zgrade u njihovom susedstvu.

⁸ Iako zakon o javnoj svojini predviđa mogućnost davanja na korišćenje javne svojine fizičkim licima (član 51) opšti je utisak da ovo pitanje nije dovoljno dobro regulisano ostalim zakonskim ili podzakonskim aktima

⁹ <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/t21714.lt.html>

Primer dobre prakse – Projekat “Porto le Mie Idee¹⁰” Marina di Carrara, Toskana, Italija

“Porto le Mie Idee” predstavlja projekat participativnog uključivanja građana Marine di Carrara u Toskani, u proces formulisanja novog projekta koji bi bio alternativa originalnom projektu izgradnje dokova, koji su predstavnici lokalne samouprave razvili bez prethodnog konsultovanja građana te zajednice. Marina di Carrara je oblast koju je, pre projekta izgradnje dokova, karakterisalo postojanje industrijske, stambene i turističke zone. U marini se nalazila šetačka zona, luka, plaže, područja za turističke i rekreativne aktivnosti i poslovno-stambeno područje¹¹. Zbog njene velike (socijalne i ekonomske) važnosti za lokalnu zajednicu svaka promena ima veliki uticaj na kvalitet života građana tog područja i svih zainteresovanih strana. Projekat “Porto le Mie Idee” je započet na inicijativu građana Marine di Carrara koji su se organizovali i prikupili dovoljan broj potpisa (600), a zatim osnovali organizaciju (AmareMarina) kako bi ispoljili nezadovoljstvo planiranim projektom izgradnje dokova u marini. Organizacija je dobila kompletna finansijska sredstva od Participativnog Autoriteta Toskane (zasnovanog pod okriljem regionalnog zakona Toskane 69/07¹²) neophodna za sprovođenje participativnog procesa. Ovaj potez je doveo do toga da opština Carrara, pod zahtevom Participativnog Autoriteta Toskane, suspenduje sve dalje odluke koje se tiču implementacije projekta izgradnje dokova pre nego što se završi participativni proces.

Postoji mnogo dostupnih metoda i instrumenata vezanih za povećanje učešća građana, a u navedenom projektu korišćeni su: informativni sastanci, diskusione grupe i radionice. Projekat se sastojao iz dve faze. Prvo je oformljen privremeni savet koji je imao za zadatak da isprati čitav proces i koji se sastojao od zamenika gradonačelnika opštine Carrara, predsednika javne uprave luke, dva člana organizacije AmareMarina i šest predstavnika građana, koji su predstavljali neutralne posmatrače i garante validnosti internih izbora prilikom sprovođenja procesa. Zatim su organizovana tri sastanka gde su uspostavljena osnovna pravila procesa, kriterijumi za izbor učesnika u procesu i metodi komuniciranja sa javnošću. U ovom delu najznačajnije je pomenuti odlučan model donošenja odluka, koji je isključio mogućnost donošenja odluka po većinskom

¹⁰ Naš prevod „Donosim moje ideje”.

¹¹ <http://participedia.net/en/cases/porto-le-mie-idee>

¹² http://www.consiglio.regione.toscana.it/partecipazione/documenti/Journal_Issue3_CarsonLewanski.pdf

principu, kako bi se osigurao konsenzus između svih učesnika procesa. Posle održanih sastanaka projekat je predstavljen javnosti.

Sam proces uključivanja građana se sastojao od organizovanja pet edukativnih radionica sa ciljem da se predstavnici građana lokalne zajednice upoznaju sa potencijalnim prednostima i kritičkim osvrtima projekta izgradnje dokova. Na radionicama su učestvovali 78 nasumice odabranih građana opštine Carrara (od tog broja njih 16 su predstavljali 600 potpisanih građana koji su prethodno oformili organizaciju), predstavnici lokalnih vlasti i luke, eksperti (inženjeri) i promoteri participativnog procesa (asocijacija AmareMarina). Građani koji su učestvovali na radionicama su odabrani slučajnim uzorkom, poštujući različitost polne, starosne i obrazovne strukture. Na ovaj način su ispunjeni neki od osnovnih kriterijuma koji karakterišu deliberativnu demokratiju: inkluzivnost, jednakost i izloženost različitim (argumentovanim) mišljenjima. Pored toga, u cilju uključivanja svih zainteresovanih strana privremeni savet je otvorio mail adresu gde je građanima bilo omogućeno da šalju pitanja i ideje koje su zatim objavljene na sajtu, web-forum za diskusiju o projektu i Facebook stranu posvećenu procesu. Na ovaj način ciljalo se da se uveća vidljivost, a samim tim i transparentnost participativnog procesa. Održani sastanci i radionice su rezultirale izradom detaljnog vodiča koji je sadržao sve kritičke osvrte i očekivanja učesnika u projektu izgradnje dokova. Važno je napomenuti da je prilikom izrade vodiča uključen je i predstavnik akademske zajednice, koji je umnogome doprineo njegovoj izradi dok je istovremeno imao i funkciju neutralnog društvenog aktera. Vodič je sadržao kriterijumime koje bi novi projekat trebao da sledi i u završnoj fazi procesa predstavljen je javnosti.

U prikazanom slučaju učešće građana u procesu je bilo veoma intezivno i rezultiralo je konstruktivnim predlozima i zajedničkim rešenjima. Na ovaj način je, kroz proces, obezbeđeno donošenje kolektivne (konsenzualne) odluke koja je imala realan uticaj na dalji tok projekta. Kao dodatna vrednost ovog participativnog procesa može se smatrati njegov doprinos jačanju socijalnog kapitala lokalne zajednice, legitimaciji zahteva civilnog sektora, povećanju osećaja pripadnosti građana zajednici i veće zainteresovanosti (i odgovornosti) građana za promene koje se tiču njihove lokalne zajednice. Nakon procesa sprovedena je njegova evaluacija i rezultati ankete su pokazali da je velika većina učesnika (čak 92%) ocenila proces kao uspešan ili veoma uspešan. Pored toga, budući da je projekat bio od velike važnosti za lokalnu zajednicu,

participativni proces je ostvario veliku pažnju lokalnih medija. Predstavnik lokalnih vlasti je bio "pozvan" da javno prokomentariše participativni proces i predloge koji su proizašli iz procesa. Iako svi predlozi proizašli iz procesa nisu mogli da budu prihvaćeni, predstavnici javne vlasti morali su da argumentuju sve pojedinačne odluke. Samim tim odgovornost nadležnih organa pred građanima uvećana je. Pored toga, predstavnicima organizacije i ostalim građanima koji su učestvovali u participativnom procesu je nadalje bilo zagarantovano pravo nadgledanja implementacije projekta. Na taj način je obezbeđeno učestvovanje javnosti u nastavku projekta, što je od velikog značaja imajući u vidu da je oblast upravljanja javnim zemljištem vrlo osetljiva i da je zemljište resurs od vitalnog značaja za zajednicu, a samim tim i potencijalni izvor korupcije i predmet mogućih zloupotreba.

Zaključci i diskusija

Iako je projekat "Porto le Mie Idee" predstavljen kao primer dobre prakse moramo se osvrnuti i na par kritičkih tački. Prva se odnosi na činjenicu da lokalne vlasti nisu konsultovale građane pre pripreme projekta izgradnje dokova i da je, tek pošto su se sami građani organizovali, participativni proces otpočeo. Ovde se može zaključiti da je pored pravnog okvira, za participativno uključivanje građana, potrebno i postojanje određenog nivoa nove svesti i znanja građana o pravima i načinima uključivanja. Jedna od najvećih kritika participativnog procesa se odnosi na utrošak energije, vremena i novca potrebnih za njegovo sprovođenje. Međutim ako proces blagovremeno otpočne, adekvatno se isplanira i finansira, neophodni resursi mogu biti minimizirani.

Uključivanje građana u proces upravljanja javnim zemljištem je veoma važna aktivnost jer je preduslov kvalitetnog razvoja i dobrog uređenja lokalne zajednice. Od naročite je važnosti da se principi građanske participacije uspostave na lokalnom nivou vlasti, jer je ona njima suštinski najbliža i, u svakodnevnom životu, najdostupnija. Građanska participacija na lokalnom nivou doprinosi stvaranju sasvim nove političke klime koju karakteriše poverenje između građana i lokalnih vlasti i direktan uticaj građana na donošenje odluka koje su od suštinske važnosti u popravljaju kvaliteta života građana. Neophodno je ovde naznačiti da u Srbiji, spor i neadekvatan proces decentralizacije onemogućava olakšan pristup građana procesima odlučivanja koji se odnose na javnu svojinu (zemljište). Istovremeno, postojanje odgovarajućeg

pravnog okvira čini se neophodnim za procese aktivnog uključivanja građana prilikom odlučivanja u svim područjima, pa i kod upravljanja javnim zemljištem. Regionalni zakon Toskane 69/07 je u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi, usvojenom od strane Saveta Evrope (ETC No.122) 1985. godine, i definiše lokalnu samoupravu kao skup lokalnih institucija, koje imaju pravo, ali i sposobnost i obavezu da građanima određene lokalne zajednice omoguće da, neposredno ili preko svojih predstavnika, upravljaju, relativno samostalno, određenim javnim poslovima na sopstvenu odgovornost i u sopstvenom interesu. Navedeni zakon predviđa i odvajanje sredstava za otpočinjanje participativnog procesa, bez kojih projekat “Porto le Mie Idee” ne bi mogao biti lako realizovan. Pravan okvir, poput ovog, koji bi stimulisao uključivanje građana u procese odlučivanja na lokalnom nivou, u Srbiji potpuno nedostaje.

Bibliografija

Bozzini, E., Enjolras, B., (2012), *Governing ambiguities. New forms of governance and civil society*. Baden-Baden: Nomos

Carr, Deborah S., Halvorsen, Kathleen. (2001), *An evaluation of three democratic, community-based approaches to ... surveys, conversations with community groups, and community dinners*. *Society and Natural Resources*, 14: 107-126.

Dalton, Russell J. (2004), *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Dryzek, John, Niemeyer, Simon (2007), *The Ends of Deliberation: Meta-consensus and Inter-subjective Rationality as Ideal Outcomes*, *Swiss Political Science Review*. 13(4): 497-526

Fishkin, James S. (1995), *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*, New Haven: Yale University Press.

Fishkin, James S. (2009), *When the People Speak. Deliberative Democracy and Public Consultation*, Oxford: Oxford University Press.

Fung, Archon (2003), Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences, *Journal of Political Philosophy*, 11(3): 338-67.

Fung A. and Wright, (2001), *Politics and Society*, Volume 29, Number 1.

Geissel Brigitte, Joas Marko (2013), *Participatory Democratic Innovations in Europe: Improving the Quality of Democracy*, Barbara Budrich Publishers.

Goodin, Robert, Dryzek, John (2006), Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-Publics, *Politics & Society*, 34(2): 219-244.

Gutmann, Amy; Thompson, Dennis F. (2004), *Why Deliberative Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press

Habermas, Jürgen (1996), *Between facts and norms: contribution to a discourse theory of law and democracy*, Cambridge: MIT press.

Irland, Lloyd C. and J. Ross Vincent (1974), Citizen Participation in Decision Making: A Challenge for Public Land Managers, *Journal of Range Management* Vol. 27 No. 3, 182-85.

Magnaghi A. (2006), Dalla partecipazione all'autogoverno della comunità locale: verso il federalismo municipale solidale, *Democrazia e Diritto*, n. 3.

Mendelberg, Tali. (2002), *The Deliberative Citizen: Theory and Evidence*. In *Political Decision Making, Deliberation and Participation: Research in Micropolitics*, Volume 6, eds. Michael X. Delli Carpini, Leonie Huddy, and Robert Y. Shapiro. Greenwich, CT: JAI Press.

Moote, Margaret A., Mitchel P. McClaran, and Donna K. Chickering (1997), Theory in practice: Applying participatory democracy theory to public land planning. *Environmental management*, 21.6 877-889.

Muller-Jokel Rainer, (2003) Citizen's Participation in Urban Development and Land Management Process, *Citizen's Participation in Urban Development and Land Management Process*, 2nd FIG Regional Conference Marrakech, Morocco, December 2-5.

Serapioni, Mauro (2011), The challenge of deliberative participation in the health care sector: potentials and limitations, predstavljen na konferenciji Methodological Challenges in Participation Research, Córdoba, Espanha.

Smith, Graham (2009), Democratic Innovations – Designing Institutions for Citizen Participation, Cambridge: Cambridge University Press.

Thomson Dennis F. (2008), Deliberative Democratic Theory and Empirical Political Science, Annu. Rev. Polit. Sci. 2008. 11:497–520.

Warren, M. E. (2001), Democracy and Association, Princeton University Press: Princeton.

Warren, Mark E. (2009), Two Trust Based Uses of Minipublics in Democracy, Prepared for Presentation at the American Political Science Association Annual Meeting Toronto.

Zetti, Iacopo (2012) Participation and territorial planning. Some reflection on five years of an institutional experiment in Tuscany, Florence University, Department of Architecture, section of Urban Planning, Italy.

Zimmermann W., (2007), Good governance in public land management” u Land reform / réforme agraire / reforma agraria 2007/2

Relazione finale, Porto Le Mie Idee, Percorso di partecipazione per la riqualificazione del waterfront, Luglio 2010.